

**URLA HERSEKZADE AHMET PAŞA HAMAMI'NİN
ARAŞTIRMA KAZISI SONRASINDA RÖLÖVE-RESTİTÜSYON-
RESTORASYON YAKLAŞIMI**

Türkan ACAR*

Özet

Hersekzade Ahmet Paşa Külliyesi, hamam, cami, türbe ve çeşmeden meydana gelmektedir. Hamam, erkekler ve kadınlar bölümü içeren bir çifte hamamdır. İki bölüm de enine sıcaklıklı çifte halvetli tiptedir. Ancak erkekler bölümü sıcaklık kısmında, kuzeydoğuda yer alan halvet hücresi ile bu plan tipinden ayrılır. Yapıda moloz taş, kabayonu taşı, tuğla ve ahşap kullanılmıştır. Yapının kitabesi yoktur. Yapı, enine sıcaklıklı çifte halvetli plan şeması, geometrik, bitkisel ve mukarnalı süslemeleri ile XV-XVI. yüzyıla tarihlenmektedir.

Anahtar Kelimeler: *Hamam, halvet, kubbe, tonoz, su sistemi, ısıtma sistemi.*

**THE URLA HERSEKZADE AHMET PASHA BATH OF
APPROACH OF AFTER RESEARCH EXCAVATION
SURVEYING-RESTITUTION-RESTORATION**

Abstract

Hersekzade Ahmet Paşa Külliyesi (Complex) consists of a bath, a mosque, a tomb, a fountain. It is a double bath with a men's section and women's section. Both sections can be evaluated within the plan type that is elongated *sıcaklık* with domed central unit and two *halvets*. However, the men's section differs from the typical plan type with a third halvet attached to the *sıcaklık* from the northeast side. The building was constructed with rubble stone, rough cut stone, brick, and timber in the masonry system. The building has no inscription. It can be dated to the 15-16th century taking into

* Yrd. Doç. Dr., Uşak Üniversitesi Sanat Tarihi Bölümü. turkanacar@gmail.com

consideration the widening of the square planned and domed *ıhlık* space with a vaulted section at one side, and the geometrical, floral and muqarnas decorations on the transition zones to the dome.

Key Words: *Bath, halvet, dome, vault, water system, heating system.*

Giriş

Urla kent merkezinde, farklı işlevlere sahip, Anadolu Türk mimarlık örneklerini rahatlıkla bulabilmek mümkündür. Kent merkezinde ve ilçenin beldelerinde Osmanlı dönemine ait cami, türbe, hamam, sıbyan mektebi, çeşme ve kentin çok renkli homojen konut mimarisini yansıtacak örnekleri bir arada yaşamını sürdürmektedir¹. Son yıllarda tarihe saygılı ve kültürel mirası koruma bilinci güçlü yerel yönetimlerin katkılarıyla pek çok yapının ayağa kaldırılması ile ilgili çalışmalar yapılmaktadır.

İlçedeki Osmanlı dönemine ait hamam yapıları incelendiğinde dönemin ve bölgenin sıklıkla tercih ettiği plan şemasının pek çok yapıda uygulandığı görülmektedir. Anadolu Türk Hamam mimarisi içerisinde “*ortası kubbeli enine sıcaklıklı çifte halvetli*” plan şemasının² dönemin maddi olanakları da göz önüne alındığında küçük ölçekteki yapılarda uygulama alanı bulması pek de şaşırtıcı değildir. XIV-XV. yüzyıllarda Aydınoğulları Beyliği’nin bölgedeki hakimiyeti, kurulum aşamasındaki sıkıntılar ve ekonominin kuruluş ve gelişme aşamalarında olması yapılarda bu plan tipinin tercih edilmesini zorunlu kılmış olmalıdır. Urla’da ayakta olan ve tespit ettiğimiz beş hamamda bu plan tipinin uygulandığı görülmektedir. Kent merkezi ve köylerdeki *Kamanlı Hamamı*, *Hersekzade Ahmet Paşa Hamamı*, *Rüstem Paşa Hamamı*, *Yeni Hamam* ve *Özbek Hamamı*’nda uzun yıllardır kullanıma kapalı olmaları, yılların meydana getirdiği deformasyonlarla, duvarlarında çatlaklar ve taş kayıpları, örtülerde yıkılmalar ve işlev kayıpları, malzeme değişimi ve eksikliklerine rağmen, karakteristik Anadolu Hamam mimarisinin tüm özelliklerini gösteren verilerini koruyarak günümüze gelebilmişlerdir. Aynı zamanda, bölgeye has yapım teknikleri ve malzeme kullanımı konusunda da bilgi sunmaktadırlar. Ancak uzun yıllar kullanım dışı kalmaları ve ihmal nedeni ile tarihi kimliklerini kazandıran tipik özelliklerini yitirmek üzeredirler. Yukarıda adı geçen

¹İlçe merkezindeki diğer yapılar için bkz. Bayrakal 2009.

²Türk hamam tipolojisi için bkz. Eyice 1960:99-120.

hamamlar, konum ve mimarisiyle Anadolu Türk mimarisinin geleneksel hamam mimarisi özelliklerini taşımaktadır. Yapılar, içinde bulunduğu tarihi doku ile birlikte bulunduğu alanda simgesel birer niteliğe de sahiptir.

Araştırmamıza konu olan, kuzey-güney yönlü olarak konumlanmış, Hersekzade Ahmet Paşa Hamamı'nın batı kesimi dışa taşıntı yapan dikdörtgen planlıdır. Hamam *Urla Merkez*'de, *Cami-i Atik Mahallesi*'nde, *81 pafta, 326 ada, 31, 32, 33, 34 parsellerde* kayıtlıdır ve mülkiyeti *Urla Belediyesi*'ne aittir. Kadınlar ve erkekler kısmından meydana gelen çiftte hamamda iki bölümde “*Ortası kubbeli enine sıcaklıklı çiftte halvetli*” plan şemasındadır (Şekil 1). Birbirlerini tekrarlayan plan şemasında, erkekler kısmındaki üçüncü halvet hücre, kadınlar kısmındaki tıraşlık mekanı iki bölüm arasındaki farkları oluşturmaktadır. Kitabesi olmayan yapının 1511 tarihli bir vakfiyesi vardır. Yapının cami, türbe ve bir çeşme ile birlikte *Hersekzade Ahmet Paşa Külliyesi*'nin bir yapısı olduğu belirtilmekteyse de bugün hamam ve cami dışında herhangi bir yapı kalıntısına rastlanılmamaktadır³. Yapı vakfiyesi, plan ve mimari özellikleri ile XV. yy sonu XVI. yy. başına tarihlenmektedir⁴.

Kadınlar ve erkekler kısmının kuzeyine konumlanmış soyunmalık mekanları yıkıktır. Mekanının örtüleri, duvarlarının büyük kısmı yıkılmış, kuzey duvarları da *Kemalpaşa Caddesi*'nin çalışmaları sırasında yolun altında kalmıştır (Resim 1-2). Rölöve-restitüsyon-restorasyon projesinin daha sağlıklı gerçekleştirilebilmesi adına *İzmir I Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu*'nun 18.12.2008/3691 tarih ve sayılı kararı doğrultusunda, *İzmir Arkeoloji Müzesi* görevlilerinin de içinde bulunduğu uzman ekip denetiminde 05.08.2009-05.10.2009 tarihleri arasında yapı ve çevresinde bir araştırma kazısı yapılmıştır⁵. Hamamın projesi mevcut durumu ve kazı sonrası yeni elde edilen verilerle şekillenmiştir.

Soyunmalık mekanlarında doğu ve batı duvarları kısmen ayakta. Kuzey duvarları ise yolun altında kalmıştır. Erkekler kısmının soyunmalık

³Akyıldız 1988; Bayrakal 2009: 11-25.

⁴Çizer 2004; Uğurlu 2005; Reyhan 2004; Bayrakal 2009:17.

⁵Kazı, İzmir Arkeoloji Müzesi çalışanlarından *Arkeolog Ayla Ünlü, Sanat Tarihçisi Dilara Doğu* ile Proje Müellifi *Rest.Uzm.Y.Mimar N.Nur Kocasoy Bağcı* ve *Sanat Tarihçisi Türkan Acar*'dan meydana gelen bir komisyon tarafından yürütülmüştür. Kazı komitesi üyelerine teşekkür ederim. Hazırlanan ortak rapor sonrasında müze yetkililerinin yayınları için ayrıca bkz. Ünlü-Doğu 2010: 255-269. 2009 yılında Urla Belediyesi adına yapılan projenin kazı, rölöve ve çizim aşamalarında proje müellifi Rest.Uzm.Y.Mimar N. Nur Kocasoy Bağcı ile birlikte çalışmış bulunmaktayız. Projede yer alan çizimlerden bazı bölümlerin bu çalışmada yayınlanmasına izin veren N. Nur Kocasoy Bağcı'ya ayrıca teşekkür ederim.

mekanına kuzey duvarının doğusunda yer alan bir kapı ile giriliyor olmaktadır. Araştırma kazısı sonrasında yolun altında kalan kısımlar görülememekle birlikte girişin basamakları gün yüzüne çıkartılmıştır. Kapının mermer söveleri de kazı sırasında soyunmalık mekanındaki dolgu moloz arasından bulunmuştur (Resim 3-5).

Girişin iki yanına duvara bitişik sekiler yer almaktadır. Ayrıca mekanının güney ve batı duvarlarına da bitişik sekiler ve bu sekilerin alt kesimine yapılmış pabuçluklar lokal kayıplarla günümüze ulaşmıştır. Sekilerde sağlam olan kısımların üzerinin ince bir çimento harçla sıvanmış olduğu görülmektedir. Pabuçluklar dikdörtgen planlıdır ve tuğladan birer kemerle örtülü oldukları, batı duvarda kalan tek bir örnekten anlaşılmaktadır (Resim 3-5).

Mekanın ortasında fiskiyeli bir havuzun varlığı kalan izlerle desteklenmektedir. Bu veriyi destekleyen diğer bir unsur da çevre halktan alınan bilgilerdir. Hamamın işler durumuna şahit olan yöre halkına göre, yapının önceki sahibi tarafından satılmış mermerden iki kademeli bir havuzu varmış. Soyunmalık mekanının güney duvarında havuza temiz suyu taşıyan toprak künkler, sıvanın dökük olmasından dolayı rahatlıkla görülebilmektedir (Resim 3-4).

Kadınlar kısmının soyunmalık mekanının kuzey duvarı da yol altında kalmıştır (F2). Erkekler kısmı ile ortak duvar olan ara duvar ve batıdaki duvar ise kısmen ayakta (F1) (Şekil 1, Resim 3-5).

Kadınlar kısmının soyunmalık mekanına batı duvarının kuzey ucuna doğru yerleştirilmiş bir açıklık ile girilmektedir. Bugün girişin sadece üç basamağı günümüze gelebilmiştir. Basamakların yanında yerde duran taş parçalar ise kapının sövelerine ait olmalıdır. Girişin önünde yapılan çalışmalar sonrasında bulunan taşarlardan yola çıkarak sahanlığın orijinalde doğal taşlar ile kaplanmış olduğu anlaşılmaktadır. Kalan izlerden soyunmalık mekanının güney, batı ve doğu duvarlarında sekiler olduğu netleşmektedir. Mekanının bir dönem depo olarak kullanılması esnasında sekiler tahrip edilmiş olmalıdır. Soyunmalığın zemini serbest formda yerleştirilmiş, farklı ebatlarda mermer plakalarla kaplıdır. Zeminde ayrıca bir de altıgen planlı bir havuzun tabanı bulunmaktadır (Şekil 1, Resim 4).

Soyunmalık mekanlarının güneydoğusuna konumlanmış ılık mekanına soyunmalık mekanının güney duvarında yer alan sivri kemerli birer açıklıkla ulaşılmaktadır. Dikdörtgen planlı mekanlar, doğu-batı yönlü yerleştirilmiştir (D1-D2). Örtü katında batı kesimleri kareye dönüştürülmüş ve geçişleri

pandantiflerle sağlanmış birer kubbe ile örtülmüştür. Kubbeli alandan Bursa kemeri ile ayrılan doğu kesimler ise birer tonoz ile örtülüdür. Erkekler kısmında tonozun tamamı, Bursa kemerinin ise yarısı yıkılmıştır. Ayrıca mekanının doğu duvarı da belli bir kota kadar yıkık durumdadır. Mekanın zemini kubbeden düşen parçalar, molozlar ve çöplerle dolmuştur. Temizlik çalışmalarında zemindeki molozlar alınmış, mermer döşeme ve sekiler meydana çıkartılmıştır (Şekil 2).

Zemindeki dolgu molozların alımı sırasında erkekler bölümündeki ılıkliğin güneydoğu köşesinde 1.25 cm. derinlikte; kırık durumda olan bir tüteklik ortaya çıkarılmıştır. Ayrıca ılıkliğin batı duvarında yaklaşık 3.22 cm. uzunluğunda ve 8 cm. derinlikte kuzey-güney yönünde kirli suyun atıldığı kanal bu çalışmalar sırasında tamamen korunarak meydana çıkartılmıştır (Şekil 2).

Doğu-batı yönlü dikdörtgen planlı sıcaklık mekanların merkezi, örtü katında bir kubbe ile yuvarlak kemerlerle ayrılan doğu ve batı kesimleri ise birer tonoz ile örtülüdür (C1-C2). Erkekler kısmının kubbesi yıkıkken kadınlar kısmının kubbesi oldukça iyi durumdadır. Geçişleri pandantiflerle sağlanan kubbenin üzerinde daire formlu filgözleri vardır. Mekanın duvarları kubbedeki filgözlerinden sızan sularla rutubet almış, kararmış, sıvalarda bozulmalar oluşmuştur. Sıcaklık mekanının batı kesiminin zemininde definecilerin yapmış olduğu tahribatlarla moloz birikmiştir. Defineciler mekanının batısındaki seki ve döşemeleri sökmüş, döşeme taşlarını mekan içerisine ve (B2) halvetinin içerisine atmıştır. Ayrıca seki üzerindeki sökülen kurna da (B2) halvetindedir. Bugün sadece kurnanın izi mevcuttur. Doğu kısmındaki seki ise korunmuştur. Sekinin ortalarında in-situ halinde bir mermer kurna vardır. Mermer zemin, orta kısmında yer yer, batı tarafında ise tamamen çökmüş durumdadır. Erkekler kısmında ise kubbeden düşen parçalarla zemin zaman içinde moloz ve bitkilerle dolmuş, döşeme de sökülmüş ya da moloz altında kalmıştır. Kadınlar kısmının batı kesiminde moloz alımı sonrasında cehennemlik ayakları meydana çıkartılmıştır. Tuğla ayaklar ve toprak künklerin iç içe geçmesi ile meydana getirilmiş ayaklar üzerinde, sal taşı ve harç bulunmakta bunların üzerine de mermer plakaların yerleştirilmiş olduğu görülmüştür. Tuğla ayakların üst kesimi döşeme taşlarının sökümü sırasında defineciler tarafından tahrip edilmiştir. Mekanın ortasında, ortası daire formlu iki parça halinde mermer plaka bulunmaktadır. Bu parçalardan biri yerindeyken diğeri molozlar arasından bulunmuştur. Bu kısımda fiskiye olabileceği düşünülmektedir. Bu alanda yapılan çalışmalarda duvarlar içerisinden ilerleyen tütekliklerin yerleri de tespit

edilmiştir. Erkekler kısmında örtünün olmaması ve yapının dış etkilere açık olması dolayısıyla bu alanda cehennemliğe inilmemiştir (Şekil 1-3, Resim 6,9-10).

Kare planlı halvet hücreleri geçişleri pandantiflerle sağlanmış birer kubbe ile örtülüdür. Hücrelerin sıcaklık mekanına açılan birer sivri kemerli kapısı vardır. Mekanların duvarlarında sekiler ve bu sekiler arasına yerleştirilmiş çeşitli süslemelerle bezeli kurnalar bulunmaktadır (Resim 7-8). Erkekler kısmındaki kurnalar yerlerinden sökülmüş ve soyunmalık mekanına atılarak üzerleri molozla kapatılmıştır. Kadınlardakiler ise yerlerinde korunmuştur. Erkekler kısmında üç adet kadınlar kısmında ise iki adet halvet hücresi vardır. Erkeklerdeki (A1) halvetinden su deposuna açılan sivri kemerli bir gözetleme penceresi bulunmaktadır.

Su deposu enine dikdörtgen planlıdır ve iki hamam boyunca uzanmaktadır. Zemindeki molozların alınma işlemi sonrası kazanın oturduğu hazne ve kazan yerinin kuzeyine doğru yaklaşık 260 cm. uzunluğunda, 30 cm eninde ve batıya doğru yaklaşık 4.00 cm. uzunluğunda 40 cm. eninde, su dağıtım sistemi ortaya çıkarılmıştır. Mekanın batısı bir ara duvarla bölünmüştür. Bu alan suyu yedeklemek için tasarlanmıştır. Doğusunda da bir soğuk havuzu bulunmaktadır. Su deposunun üzerinde bir gözetleme penceresi vardır. Su deposunun üst tarafındaki bitki ve toprak tabakası oluşmuştur. Deponun doğusundaki kemer ise bugün açık durumdadır. Kazı sonrasında yapının güvenliği düşünülerek kemer gözü geçici olarak bir paravanla kapatılmıştır (Şekil 1).

Yapıdaki araştırma kazısı öncesinde ağaç, moloz ve toprak tabakaları nedeniyle külhan kemeri ve odunluğa dair hiçbir belirti görülememekteydi. Külhanın nerede olduğunu gösteren tek delil, bir kısmı yıkık külhan bacasının varlığıydı. Külhan kısmında ve yapının güney dış duvarı çevresinde yapılan çalışmalarda çöp ve molozlar alınmış, ağaçların da sökülmesi ile külhan kemeri, odunluğun doğu ve batı duvarları ile ara duvarlar, çevre duvarları meydana çıkartılmıştır. Külhan kemerinde duvardaki taşların işlevsiz kaldığı, derzlerin boşaldığı ve kalan kemer parçasının dolgu molozla desteklendiği için yerinde durabildiği görülmüş, proje, kurul kararı ve restorasyon süreci düşünülerek duvarın ve bacanın yıkılma tehlikesine dayanılarak külhan kemerinin alt kesimi açılmamış, restorasyon aşamasına bırakılmıştır. Güney duvardaki sehim ve derz boşalmaları ve taş çürümeleri batıdaki tüteklik duvarında da gözlenmektedir. Tütekliğin varlığı duvarı zayıflatmakta ve zamanın verdiği tahribatlarla duvarda

lokal kayıplar olabileceği düşünülmektedir. Bu bağlamda buradaki çalışmalarda da detaya inilmesi restorasyon aşamasına bırakılmıştır. Duvardaki zayıf kısımlar kurulan iskele ve metal levhalarla desteklenmiştir. Odunluğun duvarlarından batıdaki duvar ve ara duvarlar yan parseldeki ahırın altına doğru devam etmektedir (Resim 2).

Yapı duvarları moloz taş, kubbe ve tonozlar ise tuğla ile örülmüştür. Soyunmalık mekanları kireç sıva, ılıklik, sıcaklık ve halvetler ise horasan harcı ile sıvalıdır. Dış duvarlar ise sıvasızdır. Kubbe, geçişler ve tonozlar, içten ve dıştan horasan harcı ile sıvalıdır. Sıva kalınlığı iç mekanda 2-3 cm iken külhanda 4 ve 6 cm. lik sıva kalınlıkları fark edilebilmektedir. Soyunmalık mekanında yer yer boya izleri de görülmektedir.

Yapının mekanlarında genellikle mermer döşeme kullanılmıştır. Erkekler kısmında sıcaklık ve halvet hücrelerinde (A1-A2) ise bugün zeminin tahrip edilmesi ve molozla kaplı olması, döşeme malzemesinin cinsi konusunda bilgi vermemektedir. Ancak diğer mekanlardaki döşemelerden yola çıkarak bu mekanların zemininin de mermer kaplama olduğu düşünülmektedir.

Yapının örtüsünde kubbeleri örtme amacıyla kullanılan malzeme günümüze gelememiştir (Resim 1-2). Ancak örtü katında yapılan incelemede alaturka kiremit parçaları bulunmuştur. Aynı dönem yapıları incelendiğinde de, küçük kubbelerin ve tonozların yalıtım sıva ile sıcaklık ve ılıklik mekanları gibi büyük kubbelerin alaturka kiremitle kaplanmış olabileceği akla gelmektedir⁶.

Yapıda ılıklik, sıcaklık mekanının merkezi alanı, tıraşlık mekanı ve halvet hücreleri birer kubbe ile sıcaklık mekanının doğu ve batı kesimi, ılıklik mekanlarının doğu kesimi ve su deposu birer beşik tonoz ile örtülüdür. Tıraşlık mekanı dışında tüm kubbelerde geçiş unsuru olarak pandantif tercih edilmiştir. Tıraşlık mekanında ise Türk üçgenleri kullanılmıştır. Tuğla, moloz taş ve harçla örülen örtü ve geçişler, horasan sıva ile sıvanmıştır.

Kadınlar kısmının ılıklikteki Bursa kemerinin duvara oturan üzengilerinin alt kesiminde ters şekilde yerleştirilmiş palmet motifleri bulunmaktadır. Lokal kayıplar ve tekrarlanan sıva ve boya tabakaları ile süslemeler çok fazla algılanamamaktadır. Ters şekilde yerleştirilmiş birer adet palmet motifi, ılıkliğin kubbe geçişini sağlayan pandantiflerin alt kesiminde de yer almaktadır. Erkekler kısmında sıcaklık ve (A1-A2) halvetlerinin kubbe kasnaklarında stucodan bitkisel kompozisyonlu süslemelerde de dış etkilere açık olmasından dolayı bozulmalar-lokal kayıplar görülmektedir.

⁶Reyhan 2004:72-84.

Ilıklık mekanlarının doğu kesimi, sıcaklık mekanının doğu ve batısı ile su deposu birer beşik tonoz ile örtülüdür. Tonozlar tuğla ile inşa edilmiştir. Tonozların iç ve dış yüzeyleri horasan harcı ile sıvanmıştır.

Bugün erkekler tarafının sıcaklık mekanı ve (A1-A2) halvetlerinde zeminin moloz toprak ile dolu olması döşeme malzemesinin varlığı ya da cinsi hakkında bir veri vermemektedir. Yukarıda da belirtildiği gibi diğer tüm mekanların döşemesinde mermer kullanılmasından yola çıkarak bu mekanlarda da mermer malzemenin kullanılmış olduğu söylenebilir.

Anadolu Türk hamamlarında aydınlatma genellikle örtülere açılan filgözleri ya da aydınlatma fenerlerinden sağlanmaktadır. Pencerelere genellikle soyunmalık mekanlarının kasa seviyelerinde rastlanmaktadır. XVI. yüzyıldan sonra soyunmalık mekanlarının duvarlarına da pencerelerin açıldıkları gözlenmektedir. Hersekzade Ahmet Paşa Hamamı'nda da duvarlar sağırdır, herhangi bir pencere açıklığı yoktur. Soyunmalık mekanının yıkık olması da pencereler hakkında yorum yapmamızı engellemektedir. Ancak soyunmalığın ayakta olduğu dönemi hatırlayan çevre halktan alınan bilgilerle soyunmalık mekanının da duvarlarının sağır olduğu öğrenilmektedir.

Yukarıda da değinildiği gibi bu hamamda da aydınlatma, kubbe ve tonozlara açılan filgözleri ile sağlanmıştır. Erkekler kısmında sıcaklık, (A1-A2) halvetleri ve ılık mekanındaki kubbeler yıkıktır. (A3) halvetinde kubbede lokal kayıplar bulunmasına rağmen üç adet altıgen formlu filgözü algılanabilir durumdadır. Sıcaklık mekanının doğu ve batısındaki tonozlarda da ikişer adet altıgen formlu filgözü, kadınlar kısmında ılık mekanının kubbesinde ise biri yıkık altı adet daire formlu filgözü vardır. Batıdaki tonoz üzerinde ise filgözüne yer verilmemiştir.

Yapının güneyinde yer alan su deposundan temiz suyun dağıtımı yapılmaktadır. Temiz su, hamama duvarlar içerisinde yer alan yatay şekilde yerleştirilmiş silindirik formlu toprak künklerle dağılmaktadır. Duvarlar içerisine yerleştirilmiş iki sıra halindeki künklerden biri sıcak suyu diğeri soğuk suyu taşımaktadır. Temiz suyun hamama nerden geldiği konusunda bir bilgi elde edilememiştir. Çevre halktan hamamın doğal kaynak suyundan beslendiği konusunda bilgiler alınmaktadır. Yapının bugünkü durumu bu konuda netleşmeyi engellemektedir. Kaynak suyu yapının yakınlarında yer alan maslak ya da maksem olarak da adlandırılan yedek su depolarına gelmekte, oradan da su deposuna kanallarla ulaştırılmaktadır. Restorasyon aşamasında yapının

çevresinde yapılacak araştırma kazıları böyle bir bölümün var olup olmadığı konusunu netleştirecektir.

Temiz su bir hatla su deposuna diğer hatla da soyunmalıkta fıskiye taşınmaktadır. Su ise külhanın üzerine yerleştirilen bir bakır kazan ile ısıtılmaktadır. Bugün kazanın oturduğu hazne tahrip edilmiş, kazan ise satılmıştır. Ancak depoda kadınlar ve erkekler kısmına suyun dağıtımını sağlayan kanallar yerlerinde sağlam şekilde durmaktadır. Yöredeki hamamlarda rastlanmayan bu dağıtım kanalları bir dönem eklentisi olmalıdır. Suyun azaldığı yıllarda su kullanımının denetimli olarak kullanılabilmesi amacıyla inşa edildikleri düşünülmektedir.

Hamamlarda atık su sisteminin ana elamanları, kirli suyu tuvalete ya da direkt dışarı taşıyan kanallardır. Halvet, sıcaklık ve ılık mekanlarında duvar diplerindeki kanallara eğimli döşemeden gelen suyu dışarıya taşıyacak şekilde işlevlendirilmiştir. Açık su kanalları halvet hücrelerinde duvar diplerinde, sıcaklık mekanında ise oturma sekilerinin ön taraflarındadır. Tüm kanallar sıcaklık mekanının ılık kapısında tek bir kanalla birleşmekte oradan da soyunmalık mekanından tuvaletinde bulunduğu doğu duvarının arka kesimindeki fosseptiğe ulaşmaktadır. Kanallar yaklaşık 10-12 cm genişlikte, 7-8 cm derinliktedir.

Erkekler kısmında hamamın zemininin kapalı olması cehennemlik bölümü hakkında verileri görmemizi engellemektedir. Su deposunda da kazanın oturduğu hazne bugün moloz ile doludur. Külhan tarafında yarısı kalmış kemer kısmı ise kotun değişmesi ile tamamen dolmuştur, kemerinin sadece bir kısmı görülebilmektedir ve duvarla bağlantısı kopmuştur.

Kadınlar kısmında da defineciler tarafından sökülen sıcaklık mekanının batı bölümünde tuğladan cehennem ayakları ve toprak künklerin iç içe geçirilmesi ile meydana getirilmiş ayaklar gözlenmektedir. Sıcaklık kısmından (B1-B2) halvetlerinin alt kesimine geçilerek cehennemlik sistemi görülmüştür. Tuğla ayaklar belli aralıklarla yerleştirilmiştir. Aralarda da yer yer künklerden meydana gelen ayaklar vardır. Duvar kenarlarındakiler ise taştandır. Künk ayakların ağzına birer taş yerleştirilmiştir. Ayakların üzerine sal taşı, onun üzerine de kalın bir kil tabakası ve en üst bölüme de mermer döşeme yerleştirilmiştir. Duvarlarda da dikey şekilde belli aralıklarla yerleştirilmiş tütekliklerin yerleri tespit edilmiştir.

Sonuç

Yapının özgün mimari özelliklerinin belirlenmesi restitüsyon çalışmaları kapsamında ele alınmıştır. Hamam, özgün mimari özelliklerini, önemli elemanlarından bazı kayıplarla birlikte, büyük ölçüde koruyarak günümüze ulaşmıştır. Mimari ve yapısal analiz çalışmaları sonucu belirlenen izler ve literatürdeki diğer benzer hamamlarla yapılan karşılaştırmalı çalışmalar sonucu elde edilen verilerle restitüsyon çalışması yapılmıştır. Restitüsyon çalışmaları, değişime uğrayan elemanın varlığı, konumu, biçimi, boyutu ve malzemesine yönelik bilginin saptanması ve bilgi kaynağının güvenilirliğinin saptanması esasına dayanmaktadır. Yapıdan gelen izler birinci dereceden güvenilir restitüsyon kaynağı, karşılaştırmalı çalışmalar ikinci dereceden güvenilir restitüsyon kaynağı, işlevsel gereklilik nedeniyle eklenen kısımlar ise üçüncü derece güvenilir restitüsyon kaynağı olarak belirlenmiştir. Yapının günümüzde oldukça harap durumda olması, bazı mekanlardaki döşemenin ve örtünün dolgu toprak altında kalması restitüsyon çalışmasını güçleştirmektedir. Yapıda proje çalışmaları öncesinde bir araştırma kazısı yapılmasına rağmen bazı bölümlerde uygulama aşamasından önce yapılacak temizlik çalışmasının yapıya vereceği zarar göz önünde bulundurulmuş ve o noktada ileriye gidilmemiştir. Çalışma, yapı izleri takip edilerek ve örnek yapılardan yararlanılarak oluşturulmuştur. Yapıda plan şeması bozulmuş alanların özgün plan şeması, yapı izlerinden okunabilmektedir. Soyunmalıkta kuzey duvarı mekan kurgusu düşünülerek tamamlanmıştır. Yapının günümüzde harap olması ve temizlik çalışmasının yapılamaması nedeniyle özgün saçak kotu ve çatı örtüsü görülememektedir. Bu kısımlar Urla'daki diğer hamamlar ile yapılan karşılaştırmalarla tamamlanabilmektedir. Yapının günümüzdeki durumu cehennemlik ve külhan kısımlarının ancak bir bölümünün görülebilmesine olanak sağlamaktadır. Bu nedenle restitüsyon projesinde gösterilen bu bölümler, incelenen kısımlara istinaden işlenmiştir.

Gerçekleştirilecek onarım çalışmalarından sonra hamamın özgün işlevini sürdürmesi ve hamam olarak kullanılmaya devam etmesi yönünde öneri geliştirilmiştir. Hamamın onarımı için gerekli müdahale kararlarını içeren restorasyon projesinin ana yaklaşımı, özgün yapısal ve biçimsel niteliklerin kaybedilmeden, hasarlı bölümlerin iyileştirilmesidir. Hamamda gerçekleştirilecek uygulama çalışmalarının genel ilkesi, yapının özgün niteliklerine zarar vermeden yapının işlevinin kazandırılmasıdır. Hamamda

gerçekleştirilecek müdahaleler; hasarlı elemanların onarılması, kayıp elemanların yeniden yapımı ve işlev kazandırılması üç ana başlıkta toplanmıştır.

“*Ortası kubbeli enine sıcaklıklı çifte halvetli*” plan şeması, Ege Bölgesi’ndeki hamam yapılarında yaygın olarak kullanılmaktadır. Urla’daki Türk dönemi yapılarında da tercih edilen bu tip plan şemasına sahip yapıların bakımsızlık ve işlevsizlikten kaynaklanan nedenlerle sayıları giderek azalmaktadır. Osmanlı mimarisinin tipik bir yapısı olan Hersekzade Ahmet Paşa Hamamı’na yeniden hayat vermek, kentteki tarihsel mimari mirası korumaya yönelik yapılacak çalışmalara öncüllük edecektir. Bu yapıları korumaya yönelik sağlıklı müdahaleler için temel oluşturmak üzere, yapılarda ve bölgede gerçekleştirilen arazi çalışmalarıyla özgün malzemeler ve yapım tekniklerine ait özelliklerin belgelenmesi ve toplanan bu bilgilerin mimari kurgu ile birlikte değerlendirilmesi gerekmektedir.

KAYNAKLAR

Akyıldız 1988: Bilge Akyıldız, *Urla Tarihi Doku Araştırması-Koruma ve Restorasyon Önerileri* (Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir 1988.

Bayrakal 2009: Sedat Bayrakal, *Urla ve Köylerindeki Türk Dönemi Anıtları*, Ege Ü. Yay., İzmir 2009.

Çizer July 2004: Özlem Çizer, *Investigation of Lime Mortar Characteristics for the Conservation of the Ottoman Baths in Seferihisar-Urla Region* (İzmir Institute of Technology Master Thesis of Architectural Restoration Department), İzmir July 2004.

Eyice 1960: Semavi Eyice, “İznic’te Büyük Hamam ve Osmanlı Devri Hamamları Hakkında Bir Deneme”, *Tarih Dergisi*, XI, İstanbul, 1960, s. 99-120.

Küçükkaya 2004: Ayşe Gülçin Küçükkaya, *Taşların Bozulma Nedenleri Koruma Yöntemleri*, Birsan Yay. İstanbul 2004.

Reyhan July 2004: Kader Reyhan, *Construction Techniques and Materials of the Ottoman Period Baths in Seferihisar-Urla Region* (İzmir Institute of Technology Master Thesis of Architectural Restoration Department), İzmir July 2004.

Uğurlu July 2005: Elif Uğurlu, *Characterization of Horasan Plasters From Some Ottoman Baths in İzmir* (İzmir Institute of Technology Master Thesis of Architectural Restoration Department), İzmir July 2005.

Ünlü-Doğu 2010: Ayla Ünlü-Dilara Doğu, “İzmir İli Urla İlçesi Hersek Ahmet Paşa Araştırma Kazı Çalışmaları”, *19. Müze Çalışmaları ve Kurtarma Kazıları Sempozyumu 29.04-01.05.2010*, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ordu 2010, 255-269.

Resim 1. Urla Hersekzade Ahmet Paşa Hamamı. Kazı öncesi kuzeydoğudan genel görünüş.

Urla Hersekzade Ahmet Paşa Hamamı

Resim 2. *Urla Hersekzade Ahmet Paşa Hamamı. Güneyden genel görünüş.*

Resim 3. *Urla Hersekzade Ahmet Paşa Hamamı. Kazı sonrası soyunmalık mekanları.*

Urta Hersekzade Ahmet Paşa Hamamı

Resim 4. *Urta Hersekzade Ahmet Paşa Hamamı. Kazı sonrası kadınlar kısmı soyunmalık mekanı.*

Resim 5. *Urla Hersekzade Ahmet Paşa Hamamı. Soyunmalık mekanları arasındaki duvar kalıntısı.*

Urla Hersekzade Ahmet Paşa Hamamı

Resim 6. *Urla Hersekzade Ahmet Paşa Hamamı. Erkekler kısmı. Sıcaklık mekanı.*

Resim 7. *Urla Hersekzade Ahmet Paşa Hamamı. Kadınlar kısmı. Halvet (B1).*

Urla Hersekzade Ahmet Paşa Hamamı

Resim 8. *Urla Hersekzade Ahmet Paşa Hamamı. Kadınlar kısmı. Halvetteki (B1) kurnalardan (K2).*

Resim 9. *Urla Hersekzade Ahmet Paşa Hamamı. Kadınlar kısmı Sıcaklık mekanı.*

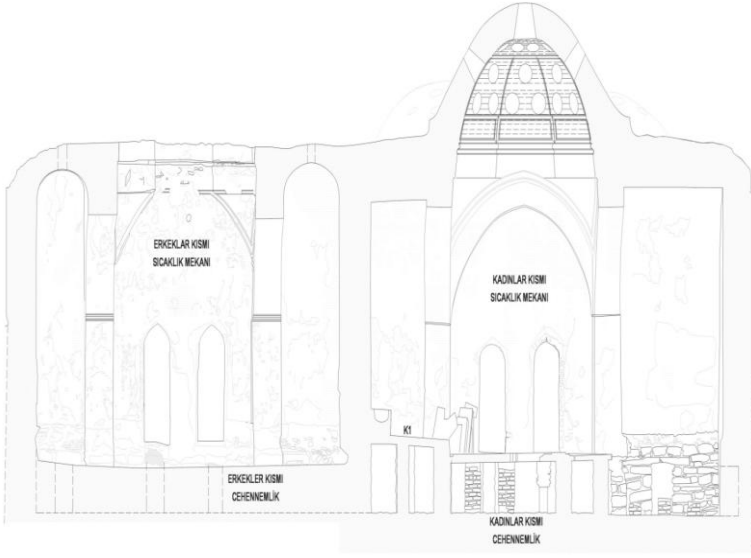
Urla Hersekzade Ahmet Paşa Hamamı

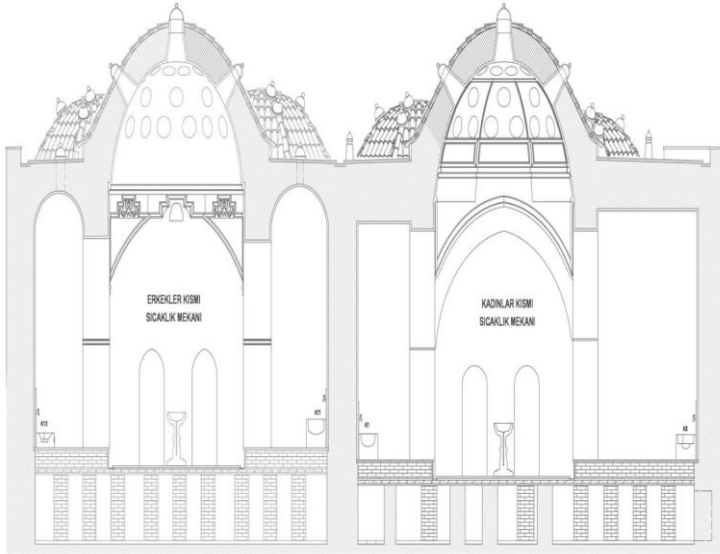
Resim 10. *Urla Hersekzade Ahmet Paşa Hamamı. Kadınlar kısmı Sıcaklık mekanının örtüsünden detay.*

Şekil 1. Urla Hersekzade Ahmet Paşa Hamamı. Rölöve planı (N.Nur Kocasoy'dan).

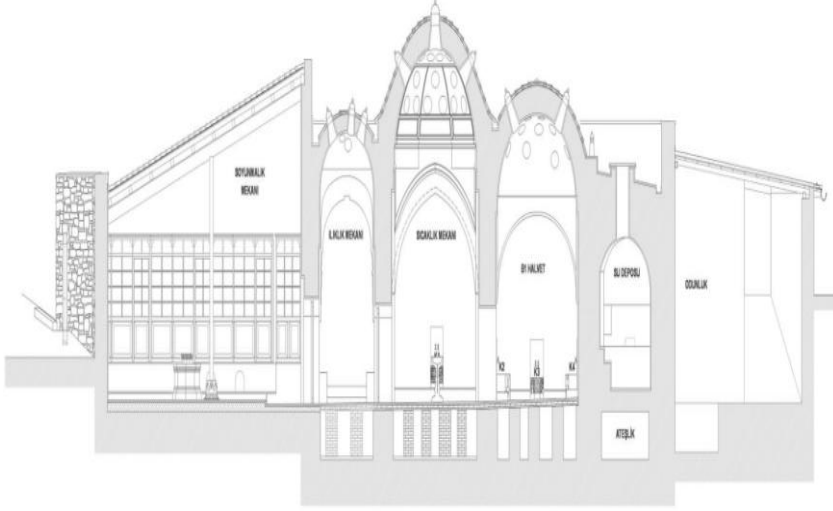

Şekil 3. *Urlu Hersekzade Ahmet Paşa Hamamı. AA kesitinin rölövesi (N.Nur Kocasoy'dan).*

Şekil 4. *Urlu Hersekzade Ahmet Paşa Hamamı. BB Kesiti. Restorasyon Planı (N.Nur Kocasoy'dan).*

Urla Hersekzade Ahmet Paşa Hamamı

Şekil 5. *Urla Hersekzade Ahmet Paşa Hamamı. FF Kesiti. Restorasyon Planı (N.Nur Kocasoy'dan).*